

นัยยะแอบแฝงการประกอบสร้างตัวละคร “พระราม”
เรื่องรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1

The Hidden Implications of Creating the Character "Phra Ram"
In Ramayana Story, King Rama 1 Edition

ชวรินทร์ คำมาเขียว¹ วรวรรณ์ ศรียาภัย² บุญยงค์ เกศเทศ³ และ จารุวรรณ เบนจาทิกุล⁴

Received: September 09, 2021

Revised: December 09, 2021

Accepted: December 09, 2021

Chawarin Khammakhiao, Warawat Sriyabhaya,

Boonyong Keththet and Charuwan Benjathikul

(chewarin5academic@gmail.com)

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาคุณลักษณะสำคัญและนัยยะแอบแฝงการประกอบสร้างตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 โดยใช้แนวคิดเรื่องการสร้างตัวละครและแนวคิดเรื่องสัญลักษณ์วิทยาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูล จากการศึกษา พบว่า คุณลักษณะสำคัญของตัวละครพระรามเกิดจากการประกอบสร้างบุคลิกภาพสองส่วน คือ บุคลิกภาพภายในและบุคลิกภาพภายนอก มีผลให้ตัวละครพระรามมีคุณลักษณะสำคัญ คือ เป็นบุคคลที่มีจิตใจและความประพฤติดี ขณะเดียวกัน ก็เป็นผู้ที่มากด้วยความสามารถ ส่วนการศึกษานัยยะแอบแฝงการประกอบสร้างตัวละครพระรามจากการศึกษา พบว่า คุณลักษณะสำคัญของตัวละครพระรามที่ปรากฏ มีความเชื่อมโยงกับอุดมการณ์และแนวคิดทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

คำสำคัญ: นัยยะแอบแฝง, พระราม, รามเกียรติ์

¹ หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

² คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

³ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

⁴ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Abstract

This study aimed to study the key features and hidden implications of Ramayana character construction in the Rama 1 edition of Ramayana by using the concept of character creation and the concept of semiotics as tools for data analysis. The study found that the essential attributes of Phra Ram character came from two parts of personality construction; inner personality and outer personality. As a result, Phra Ram character has had an important feature; a person who has had a mind and good conduct. At the same time, he is was a very talented person. As for the study of the hidden implications of building Phra Ram character, it was found that the main characteristics of Phra Ram character appeared to be related to the ideology and political ideas of His Majesty King Buddha Yodfa Chulalok the Great.

Keywords: Hidden Implications, Phra Ram, Ramayana

บทนำ

รามเกียรติ์ฉบับพระพุทธรูปยอดีฟ้าจุฬาโลกมหาราช หรือที่รู้จักโดยทั่วไปว่า รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นผลผลิตหนึ่งของวรรณกรรมพระรามที่เดินทางเข้ามาสู่สังคมไทย พิเศษของรามเกียรติ์ฉบับนี้ คือ มีเนื้อหาที่ครบถ้วนสมบูรณ์มากกว่าฉบับอื่น ๆ โดยต้นฉบับเป็นสมุดไทยมีจำนวน 102 เล่ม สำหรับวัดอุปประสงค์ในการประพันธ์นั้น ได้ถูกกล่าวไว้ในรายตอนต้นเรื่องและโคลงกระทู้ตอนท้ายของเรื่องสรุปความได้ว่า ประพันธ์ขึ้นมาเพื่อ “เฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ตามราชประเพณี” และเพื่อ “อ่านร้องรำเกษม”

แต่ทว่ายังมีการตั้งข้อสังเกตว่าการรวบรวมวรรณกรรมพระรามเพื่อประกอบสร้างเป็นรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 นั้น มีมิติในการนำเสนอมากกว่าที่ได้ระบุไว้ในเนื้อหาของเรื่อง โดยนักวิชาการด้านภาษาและวรรณกรรมไทย รวมถึง ผู้ที่ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับตัวบทของรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 อย่าง สุรพงษ์ โสธนะเสถียร เสาวนิตย์ จุลวงศ์ สุทัศน์ ศรีดาเดช และ พรรณี กัมมสุทธิ ได้แสดงความคิดเห็นและให้เหตุผลไปในแนวทางเดียวกันว่า เนื้อหาดัชนีบทของรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 นอกจากจะถูกประกอบสร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระ

เกียรติบุรพกษัตริย์และเพื่อความบันเทิงเริงรมย์แล้ว ยังแฝงไว้ด้วยอุดมการณ์และแนวคิดสำคัญทางการเมืองทั้งสิ้น โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๑ ทรงใช้ตัวละครพระรามเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อถึงแนวคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองของพระองค์ และจากคำตอบที่ได้ จึงนำมาสู่คำถามของผู้วิจัยที่ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๑ ทรงประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญของตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 อย่างไร เพื่อให้ตอบสนองกับแนวคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองของพระองค์ให้ได้มากที่สุด ซึ่งจากคำถามที่เกิดขึ้น จึงนำมาสู่กระบวนการศึกษาวิเคราะห์จนถึงขั้นของการรับคำตอบ โดยผู้วิจัยเชื่อว่า ผลการศึกษาที่ได้จะทำให้เราได้เห็นถึงวิธีการประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญรวมถึงนัยยะแอบแฝงการประกอบสร้างตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 นอกจากนี้ ยังทำให้เราได้เห็นและเข้าใจถึงแนวคิด ตลอดจนอุดมการณ์ทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๑ ขณะเดียวกัน ก็ทำให้เราเข้าใจและเห็นถึงพัฒนาการของตัวละครพระรามและวรรณกรรมพระรามที่เดินทางเข้ามาสู่สังคมไทย

อนึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือในผลงานวิจัย ดังนี้ เริ่มจากการศึกษาผลงานวิจัยของ สุรพงษ์ โสธนะเสถียร (2526) เรื่อง รามเกียรติ์ : การแปลความหมายทางการเมือง ผลการศึกษาของ สุรพงษ์ พบว่า เนื้อหาตัวบทของรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มีความสัมพันธ์กับบริบททางการเมืองในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๑ โดยตัวละครและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในเรื่อง ล้วนแล้วแต่สะท้อนมุมมองทางการเมืองของผู้ประพันธ์ โดยเฉพาะการสะท้อนมุมมองทางการเมืองผ่านตัวละครพระราม ซึ่งเป็นตัวละครเอกของเรื่อง งานวิจัยเรื่องที่ 2 ที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาคืองานวิจัยของ เสาวนิตย์ จุลวงศ์ (2536) เรื่อง โครงสร้างของสังคมในรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 โดย เสาวนิตย์ ได้ชี้ให้เห็นว่า ความเป็นระเบียบของสังคมในเนื้อหาตัวบทของรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 นั้น เกิดขึ้นได้จากการสร้างบรรทัดฐานและการกำหนดสถานภาพของบุคคลได้อย่างเหมาะสม โดยตัวละครทุกตัวได้ถูกกำหนดบทบาทหน้าที่ รวมถึง สถานภาพทางสังคมอย่างชัดเจน และเมื่อนำผลการศึกษาที่ได้มาวิเคราะห์ร่วมกับบริบททางการเมืองและสังคมในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๑ ก็พบว่า มีความสอดคล้องกันอย่างเห็นได้ชัดเจน ส่วนผลงานวิจัยเรื่องที่ 3 ที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาคือ ผลงานของ สุทัศน์

ศรีดาเดช (2540) เรื่อง ภาวะผู้นำของพระรามจากรามเกียรติ์ โดยสุทัศน์ได้ทำการศึกษาข้อมูลจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นหลัก ผลการศึกษาสรุปได้ว่า พระรามเป็นตัวละครฝ่ายธรรมะ มีบุญญาธิการพิเศษมากกว่าคนในกลุ่ม การอยู่ในสถานภาพที่เหนือกว่า แสดงให้เห็นถึงและความเหมาะสมที่พระรามจะเป็นผู้นำ แต่รามเกียรติ์ได้ให้พระรามในบางด้านมีวิถีชีวิตอยู่อย่างปุถุชนสามัญ เป็นสัมพันธภาพที่สอดคล้องกับกลุ่มชนจนได้มาซึ่งความศรัทธา การร่วมแรงร่วมใจ การยอมรับปฏิบัติตามจากกลุ่มชนในสังคม และผลงานวิจัยเรื่องที่ 4 ที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาคือ ผลงานของ พรธณี กัมมสุทธิ (2544) เรื่อง บทบาทความเป็นผู้นำของพระรามในรามเกียรติ์ ผลการศึกษาของ พรธณี ชี้ให้เห็นว่า พระรามมีลักษณะของผู้นำที่ยิ่งใหญ่ตามทฤษฎีมหาบุรุษ ซึ่งเป็นลักษณะที่พิเศษเหนือกว่าบุคคลทั่วไป เรียกว่า ผู้มีบุญญาธิการ นอกจากนี้ ในการสร้างภาวะความเป็นผู้นำของพระรามยังอาศัยอำนาจ 2 ประเภท คือ อำนาจตามธรรมเนียมประเพณีและอำนาจบารมีเป็นเครื่องมือในการทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเชื่อฟังและเต็มใจในการปฏิบัติงาน

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำองค์ความรู้ที่ได้มาปรับใช้เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาการประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญและนัยยะแอบแฝงในการประกอบสร้างตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ตามลำดับ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญของตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับพระพุทธรูปยออดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
2. เพื่อศึกษานัยยะแอบแฝงการประกอบสร้างตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับพระพุทธรูปยออดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาการประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญและนัยยะแอบแฝงการประกอบสร้างตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จากนั้น จึงนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis) ดำเนินการวิจัยโดยเริ่มด้วยการรวบรวมข้อมูล

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา จากนั้น จึงอ่านทำความเข้าใจเนื้อหาตัวบทของรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 ขึ้นตอนต่อมา คือ วิเคราะห์การประกอบสร้าง “ตัวละครพระราม” ใน 2 ประเด็น คือ 1. การประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญของตัวละครพระราม และ 2. นัยยะแอบแฝงการประกอบสร้างตัวละครพระราม สุดท้าย คือ สรุป อภิปรายผลและให้ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยแบ่งประเด็นการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ การประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญของตัวละครพระราม และนัยยะแอบแฝงการประกอบสร้างตัวละครพระราม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญของตัวละครพระราม

ในการศึกษาการประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญของตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 นั้น ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อในการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ การประกอบสร้างบุคลิกภาพภายใน (Internal Personality) ได้แก่การประกอบสร้างความรู้สึกนึกคิดและการประกอบสร้างบุคลิกภาพภายนอก (External Personality) ได้แก่ การประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญ (Character) ที่บุคคลทั่วไปสามารถสัมผัสและมองเห็นได้ โดยการประกอบสร้างบุคลิกภาพทั้ง 2 ส่วน มีผลให้ตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มีคุณลักษณะสำคัญ ดังนี้

1.1 เป็นผู้มึนปัญญาไหวพริบและเขวายนปัญญา ผู้ประพันธ์ได้นำเสนอให้เห็นว่า ตัวละครพระรามเป็นผู้มึนปัญญาไหวพริบและเขวายนปัญญาด้วยวิธีการ คือ กำหนดสถานการณ์หรืออุปสรรคต่าง ๆ เพื่อให้ตัวละครพระรามได้มีโอกาสแสดงไหวพริบและเขวายนปัญญาของตน ตัวอย่างเช่น ในคราวสู้รบกับพญาชร คันศรของพระรามได้รับความเสียหายจนไม่สามารถใช้การได้ แต่พระรามก็สามารถแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้ด้วยการขอศรที่ฝากไว้กับพระพิรุณมาใช้จนรบชนะพญาชรในที่สุด “... ครั้นครอสุรามารายรอน ต้องธนูภูธรหักไป จึงคิดว่าขุนขรนี้สามารถ ศรศาสตร์ล้างศรของกูได้ ตัวเราบำรุงภพไตร ไม่มีสิ่งใดจะระวี พระพิรุณจงเอาธนูทรง ขององค์รามสุรยักซี มาให้จะล้างอสุรี ...” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ, ข: 247) หรือในตอนที่พระรามเกิดความสับสนระหว่าง พาลี กับ สุครีพ จึง

ออกอุบายให้สุครีพทำเครื่องหมายไว้ที่ตน ด้วยการฉีกผ้าภูษาทรงให้สุครีพใช้เป็นเครื่องหมาย “...ตรัสพลางฉีกชายภูษาทรง ส่งให้สุครีพชาญสมร จงผูกข้อหัตถาไปราญรอน เราจะได้วางศรไม่แคลงใจ ๆ ...” เป็นต้น

1.2 เป็นผู้มีมาริบัติชอบ ผู้ประพันธ์ได้นำเสนอให้เห็นว่า ตัวละครพระราม เป็นผู้มีมาริบัติชอบในกระทำของตน ด้วยการกำหนดให้ตัวละครพระรามเป็นผู้ยินดีที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการกระทำ หรือการดำเนินนโยบายของตนด้วยความเต็มใจ ตัวอย่างเช่น ในตอนที่จองถนนไปยังกรุงลงกานั้น ทำให้เกิดน้ำท่วมและกีดขวางการจราจรทางน้ำ ทราบดังนั้น พระรามจึงแผลงศรทำลายถนนเพื่อยุติปัญหาที่เกิดขึ้น “...ครไปล้างถนนศิลา ด้วยกำลังศกดาพระจักรภฤษณ์ หลากแหลกแตกกระจายไปทุกทิศเสียงสนั่นครรชิต อึงอล พระสมุทรรตีฟองนองระลอก กระฉ่อนฉอกพัดฝั่งกุลาหล เป็นทางกว้างใหญ่ในสายชล จนตลอดถึงเกาะลงกา ...”

1.3 เป็นผู้มีคุณธรรม ผู้ประพันธ์ได้นำเสนอให้เห็นว่า ตัวละครพระรามเป็นผู้ที่ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมด้วยการกำหนดให้ตัวละครพระรามมีความคิดและพฤติกรรมการแสดงที่ออกสอดคล้องกับหัวข้อคุณธรรมนั้น ๆ เช่น การเป็นผู้มีความเมตตากรุณา ตัวอย่างเช่น ตอนที่พิเภกทูลขอชีวิตกุมภกรรณโดยให้เหตุผลว่า กุมภกรรณมีนิสัยซื่อสัตย์ยุติธรรม ไม่เคยเบียดเบียนผู้ใดให้เดือดร้อน ที่ต้องยกทัพมาครั้งนี้ ก็เพราะถูกทศกัณฐ์ก่อดัน พระรามฟังดังนั้น ก็เมตตาตรัสกับพิเภกว่า ในเมื่อกุมภกรรณมีคุณธรรมเช่นนั้นก็ไม่ควรที่จะสังหาร “...เมื่อนั้น พระกฤษณูรักษ์เรื่องศรี ได้ฟังก็คิดปรานี จึงมีพระราชบัญชา ดุกรพิเภกกุมภกรรณ ซึ่งว่ากุมภกรรณยกษา ตั้งอยู่ในทศธรรมา มิได้เบียนโลกาให้เดือดร้อน ไม่ควรที่เราจะสังหาร...” หรือการเป็นผู้มีความซื่อสัตย์สุจริต ดังเช่นในตอนที่พระรามเล่าเรื่องราวที่เป็นมูลเหตุให้ตนและทศกัณฐ์ต้องสู้รบกันแก่ท้าวมาลีวราช พระรามก็เล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นทั้งหมดด้วยความสัตย์จริง มิได้ให้ร้ายทศกัณฐ์แต่ประการใด “... ข้าจึงรู้ว่าทศกัณฐ์ นั้นใช้มาริศึกษา เป็นกวางไปลงนางสีดา แล้วลักพามาธานี หลานจึงจองถนนข้ามสมุทร ใช้บุตรพาลีเรื่องศรี ถือสารไปว่าโดยดี ให้ส่งเทวียอกมา ทศกัณฐ์กลับว่าคือดิง จึงได้ผิดกันกับยกษา ทั้งนี้เป็นความสัตย์ยา ใช้ว่าข้าแกล้งผูกพัน ๆ...” นอกจากนั้น ตัวละครพระรามยังถูกกำหนดให้เป็นผู้มีคุณธรรม ได้แก่ มีความกตัญญูกตเวทิตะ มีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีความเมตตากรุณา มีสังคหวัตถุ 4 มีจักรวรรดิวัตร 12 และมีทศพิศราชนธรรม เป็นต้น

1.4 เป็นผู้มิภูมิหลังและชาติกำเนิดที่ดี การประกอบสร้างภูมิหลังและชาติกำเนิดที่ดีของตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 คือ การให้ตัวละครพระรามมีสถานะเป็นภาคหนึ่งของพระนารายณ์ที่อวตารลงมาตามพระบัญชาของพระอิศวร เพื่อปราบยักษ์พาล (ทศฐ์กัณท์) โดยอวตารมาเกิดในวาระกษัตริย์ เป็นโอรสของท้าวทศรถ กษัตริย์แห่งอยุธยาและนางเกาสุริยา มเหสีเอก “...แจ้งเหตุแก่องค์พระสี่กร ว่าโลกเดือดร้อนตั้งอัคคีปางนี้เจ้าจงอวตาร ไปปราบพวกพาลยักษ์ เป็นหน่อทศรถธิดี ในราชธานีอยุธยา จะได้พำนักแก่ไตรโลก ดับโคกให้เย็นทุกทิศา โดยมีบริวารและเทพอาวุธตามมาเกิดเป็นผู้ใกล้ชิดและคอยให้ความช่วยเหลือ ดังนี้ พระลักษมี เกิดเป็น นางสีดา พญาอนันตนาคราช เกิดเป็น พระลักษณณ์ จักร เกิดเป็น พระพรต คทา เกิดเป็น พระสัตรีต “...เมื่อนั้น ฝ่ายองค์พระนารายณ์เรื่องศรี ครั้นได้คฤภูกษสวัสตี อัญชลีลาเจ้าโลกา ขวนพระลักษมีศรีสมร บังอรเยาวยอดเสนาหา ทั้งพญาอนันตนาครา มาเราจะพากันไป ตรัสแล้วเสด็จอวตาร สามโลก สะท้านสะเทือนไหว ลงสู่พระครรภ์ทราวมัย ในองค์นางเกาสุริยา จักรแก้วเข้าครรภ์เทวี นางไทยเกษิเสนาหา คทาสังข์ปลั่งก้นาคา มาเข้าครรภ์สมุทรมนตราญ องค์พระลักษมีประไพพัทตร์ ร่วมรักคู่ชีพสังขาร เข้าครรภ์มณโฑเยาวมาลย์ พร้อมวันอวตารพระจักรี ฯ...”

ทั้งนี้แม้ว่าจะมีตัวละครอื่นที่ถูกประกอบสร้างให้อยู่ในสถานะกษัตริย์ หรือเกิดมาในวาระกษัตริย์เช่นเดียวกับตัวละครพระราม แต่ทว่าก็ไม่มีตัวละครใดที่ถูกประกอบสร้างให้มีภูมิหลังและชาติกำเนิดที่พิเศษเท่ากับตัวละครพระราม ดังนั้น การประกอบสร้างให้ตัวละครพระรามมีสถานะเป็น “นารายณ์วตาร” จึงถือเป็นคุณลักษณะสำคัญข้อหนึ่งของตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ขณะเดียวกัน ผู้วิจัยก็พบว่า การประกอบสร้างให้ตัวละครพระรามมีสถานะเป็นนารายณ์วตารยังปรากฏในวรรณกรรมพระรามอีกหลายเรื่อง

1.5 เป็นผู้มีลักษณะพิเศษทางกาย ตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ได้ถูกประกอบสร้างให้มีคุณลักษณะพิเศษทางกายที่สำคัญ คือ มีกายสีเขียวนิล “...ประสูติพระจักรารังสรรค์ รัศมีสีเขียวพรายพรรณ คล้ายกันกับนิลมณี ฯ...” โดยที่พระหัตถ์ขวามีรูปจักร “ ครั้นถึงจึงยื่นพระหัตถ์ขวามือจักรลักษณาประภัสสร งามดั่งวงแหวกุญชร พระสี่กรจับคันศิลป์ชัย...” นอกจากนี้ พระรามยังมี ศรอัคนีวาต พรหมมาตร และพายวาทที่ ฤษีลิสฐ์และฤษีสวามิตรชুবถายเป็นอาวุธวิเศษประจำกาย ซึ่งการประกอบสร้างให้ตัวละครพระรามมีลักษณะพิเศษทางกายดังกล่าว เท่ากับเป็นการเน้นย้ำให้ผู้ที่ได้เสพรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ไม่ลืมว่า ตัวละครพระรามซึ่งเป็นตัวละครเอกของเรื่องอยู่ในสถานะของ “นารายณ์วตาร”

1.6 เป็นบุตรที่ดี ผู้ประพันธ์ได้ประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญของการเป็นบุตรที่ดีให้แก่ตัวละครพระราม โดยเน้นย้ำให้เห็นว่า ตัวละครพระรามเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที โดยประพฤติตนอยู่ในโอวาท เห็นใจ เข้าใจ ห่วงใย รักษาเกียรติของบิดาและมารดา “...ตัวพี่จะช่วยบำรุงสัจย์ ไม่ควรรักสมบัติพัสถาน ถ้าบิดาเสียสัจย์ปฏิญาณ จะได้ประมาณในแดนไตร..” แม้ว่าตนเองต้องสูญเสียผลประโยชน์ คือ การได้เป็นกษัตริย์และความสุขสำราญที่ตนพึงได้รับ ด้วยการออกไปอยู่ป่าถึง 14 ปี “...อย่าว่าแต่ไปสิบสี่ปี จะถวายเป็นชีวิตจรดอายุ ...” หรือในตอนที่พระรามเข้าเฝ้ามารดา (นางเกาสุริยา) เพื่อกราบลาพร้อมกับแสดงความรักความห่วงใยก่อนที่จะต้องออกเดินทางไปสู่ป่า “...พระจักรวรรณ์แก้วนาถา เห็นองค์พระราชมารดา แสนโคกโคกกาจาบัลย์ กอดข้อพระบาทแล้วทูลวอน พระองค์อย่าทุกข์ร้อนกันแสงศัลย์ เหวแล้วก็จำจากกัน ใช้จะสิ้นชีวิตเมื่อไรมี ...”

1.7 เป็นบิดาที่ดี ผู้ประพันธ์ได้ประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญของการเป็นบิดาที่ดีให้แก่ตัวละครพระราม ด้วยการนำเสนอให้เห็นว่า ตัวละครพระรามเป็นบิดาที่รัก ห่วงใยและรับผิดชอบต่อบุตรของตน ดังความที่ปรากฏว่า เมื่อพระรามทราบความจริงว่า พระมงกุฏและพระลบเป็นบุตรของตนก็ตรัสเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ให้กุมารทั้งสองฟังพร้อมกล่าวคำขอโทษ “...ลูกรักทั้งสองจงเมตตา อุดโทษบิดาอย่าน้อยใจ ...” และเมื่อพาโอรสทั้งสองกลับเข้าเมืองแล้ว ก็โปรดให้มีการสมโภชรับขวัญ “...ครั้นได้เวลาศุภฤกษ์ ราชครูให้เบิกบายศรี จึงเอาเทียนทองจุดอักคี ดิดแว่นมณีรจนา...” และจัดหาที่เลี้ยงคอยดูแล “...จัดนางกษัตริย์สุริยวงศ์ ที่ชื่อตรงมีอธยาศัยร้อยยี่สิบแปดจำเรียวย ให้เป็นที่เลี้ยงพระลูกยา...” ตลอดจนถึงให้การเลี้ยงดูเป็นอย่างดี “...เชิญมาเสวยสุขสวัสดิ์ในบุรีตั้งชั้นสุราลัย พร้อมด้วยสุริยวงศ์พงศ์ประยูร ไศศุรย์สมบัติไม่นับได้ ปราสาทแก้วปราสาททองอำไพ ตั้งเวไชยันต์จำเรียดา ...”

1.8 เป็นพี่ชายที่ดี ผู้ประพันธ์ได้ประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญของการเป็นพี่ชายที่ดีให้แก่ตัวละครพระราม ด้วยการนำเสนอให้เห็นว่า ตัวละครพระรามเป็นพี่ชายที่มีความรัก ความห่วงใย และความหวังดีต่อน้องชายทั้งสามคนอย่างบริสุทธิ์ใจ ดังเหตุการณ์ตอนที่พระพรตจะได้ขึ้นครองราชสมบัติแทนตนพระราม ก็มีได้มีอคติต่อพระพรตแต่อย่างใด โดยเฉพาะความรักที่มีให้ต่อพระลักษณ์ ดังเหตุการณ์ตอนที่พระลักษณ์ต้องหอกโมกขศักดิ์ของกุมภกรรณจนสิ้นสติ เมื่อนิลนันทกลับมาทูลว่าพระลักษณ์ต้องหอก พระรามก็ทรงกระวนกระวายพระทัย ดังความว่า “...ได้ฟังดังหนึ่งพระกาล มาสังหารหว่าแหะเอาดวงใจ ชลนาคลอกคลองเนตร แสนทุกซ์แสนทวยชะห้อยให้ ดังหนึ่งจะสิ้นชีवाल ...” ขณะเดียวกันพระรามก็พยายามทุกวิถีทางที่จะช่วยเหลือพระลักษณ์จนทราบว่า ต้องใช้วานสังกรณีตรีชวาและน้ำจากปัญจมหานทีมาเป็นยา ก็ทรงรับสั่งให้หนุมานไปนำของทั้งสองสิ่งมาทำการรักษาพระลักษณ์

นอกจากความห่วงหาอาทรแล้ว พระรามยังคงคอยเตือนสติห้ามปรามและสั่งสอนในยามที่พระลักษมณ์ทำในสิ่งที่ไม่สมควร ดังเช่น ในตอนที่พระลักษมณ์เข้าใจผิดว่า พระพรตจะตามมาสังหารพระราม ก็โกรธกริ้วขึ้นฉุนเตรียมแผลงศรแค้นให้พระราม “...เจ้าอย่าหุนหันโกรธา อันเราพี่น้องทั้งสี่ เทเวศร์ฤๅษีพร้อมหน้า ประชุมเชิญให้ไว้คุณท์มา ปราบหม่อมสุรสาธาธารณ์ ...” ข้อความข้างต้นเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระรามทรงรักและให้ความสำคัญกับสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องอย่างแท้จริง

1.9 เป็นสามีและคนรักที่ดี ผู้ประพันธ์ได้ประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญของการเป็นสามีและคนรักที่ดีให้แก่ตัวละครพระรามด้วยการนำเสนอให้เห็นว่า ตัวละครพระรามมีความซื่อสัตย์ ให้เกียรติ รักและห่วงใยนางสีดา เริ่มต้นด้วยการให้พระรามมีจิตปฏิพัทธ์นางสีดาตั้งแต่แรกเห็น เหตุการณ์ที่พิสูจน์ความรักที่พระรามมีต่อนางสีดาปรากฏขึ้นครั้งแรกในตอนที่ทัพของท้าวทศรถเดินทางกลับอยุธยา รามสุรชวางทางทัพแล้วหาเรื่องอยากได้ตัวนางสีดา พระรามสามารถปกป้องนางสีดาได้ด้วยการรบชนะรามสูร แต่บทบาทที่บ่งชี้ว่า พระรามทรงรักและจริงใจต่อนางสีดา คือ การต่อสู้ช่วงชิงนางสีดาคืนจากทศกัณฐ์ โดยในระหว่างที่นางสีดาถูกแย่งชิงตัวไปนั้น พระรามเต็มไปด้วยความทุกข์เพราะคิดถึงและเป็นห่วงนางสีดา “...แสนทุกข์แสนคะเนิงถึงนงลักษณ์ พระทรงจักรแสนโคกสงสาร...” และแม้ว่าพระรามจะเข้าใจผิดเรื่องที่ว่านางสีดาว่าทศกัณฐ์จนเคยพิพากษาให้พระลักษมณ์ประหารชีวิตนาง แต่เมื่อความจริงปรากฏว่า นางสีดาไม่ได้มีใจให้ทศกัณฐ์ พระรามก็ออกติดตามนางอย่างไม่ย่อท้อ จนพระอิศวรทรงช่วยปลดปล่อยนางให้นางสีดาอภัยแก่ความผิดพลาดของพระราม อีกตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเป็นสามีที่ดีของพระราม คือ ตอนที่นางสำนึกษาแปลงกายเป็นหญิงงามหลอกล่อยั่ววนพระราม แต่พระรามก็มีได้หลงไหลแต่อย่างใดด้วยเพราะสำนึกว่าตนมีนางสีดาเป็นภรรยาอยู่แล้ว เป็นต้น

1.10 เป็นผู้นำและนักปกครองที่ดี ผู้ประพันธ์ได้ประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญของการเป็นผู้นำและนักปกครองที่ดีให้แก่ตัวละครพระรามด้วยการนำเสนอให้เห็นว่า ตัวละครพระรามเป็นผู้มีความกล้าหาญ รักษาเกียรติขององค์กร โดยเฉพาะการเป็นผู้มีคุณธรรมและเหตุผล ตัวอย่างเช่น เมื่อคราวที่หนุมานปฏิบัติเกินคำสั่งของพระรามโดยเผากรุงลงกาและสังหารบุตรของทศกัณฐ์ เมื่อพระรามทราบก็ทรงพิโรธมาก หากแต่เมื่อหนุมานอธิบายว่าตนทำไปเพราะเป็นเพียงลิงป่าไม่มีเจ้านายก็ทรงเข้าใจ แต่ก็ทรงให้สุครีพและเหล่าลูกขุนตัดสินโทษของหนุมานตามสมควร ซึ่งสุครีพและเหล่าลูกขุนก็ได้ทูลขออภัยโทษให้แก่หนุมานซึ่งก็ทรงยินยอมอภัยโทษตามที่ทรงคิดไว้ในใจ ดังความที่ปรากฏในเนื้อหาตัวบทว่า “... สอดคล้องต้องในวิญญาน์ ...”

นอกจากนั้น พระรามยังเป็นผู้ให้เกียรติผู้ใต้บังคับด้วยการรับฟังความคิดเห็นขณะเดียวกันก็รู้จักใช้คนได้ถูกกับงาน ตัวอย่างเช่น ทรงปรึกษาสุครีพว่าจะให้ใครทำหน้าที่ทูตไปเจรจาความที่กรุงลงกา “...พระทรงภพโลกทุกสถาน ได้ฟังสุครีพผู้ปรีชาญ ผ่านฟ้าชื่นชมด้วยสมคิด...” สุครีพทูลว่า องค์เป็นผู้มีความกล้าหาญมีสติปัญญาและวาทศิลป์พระรามก็ทรงเห็นตามสุครีพเสนอ จึงทรงสั่งให้องค์ไปทำหน้าที่ทูต “...ตรัสแล้วสั่ง ลัดพลี ผู้มีปัญญาอัครมาลัย จงแต่งสารแจ้งการแต่เดิมนำไป ส่งให้องค์ตพานร...” และอีกหนึ่งในคุณลักษณะสำคัญในการเป็นผู้นำที่ดีของตัวละครพระราม คือ มีความมุ่งมั่นในหน้าที่และมีความกล้าหาญตรงไปตรงมา โดยจะเห็นได้ว่า ตัวละครพระรามเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในการศึกสงครามไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ตระหนกถึงหน้าที่ของตนว่าอวตารมาเพื่อปราบยักษ์พาล (ทศกัณฐ์) จนภารกิจสำเร็จจุลวงในที่สุด

จากรายละเอียดที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้พยามนำเสนอให้ผู้เสพรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ได้รับรู้และเห็นว่า ตัวละครพระรามมีคุณลักษณะสำคัญคือ เป็นบุคคลที่เปี่ยมไปด้วย “ความดี” ภายใต้แนวคิดในการประกอบสร้าง (concept) คือ ให้ตัวละครพระรามเป็นบุคคลที่ “ดี” ทั้ง “ใจ” และ “กาย” โดยเฉพาะความดีที่เป็น “คุณธรรมประจำใจ” ที่นำไปสู่ “พฤติกรรมการแสดงออก” ขณะเดียวกัน ผู้ประพันธ์ก็พยามนำเสนอให้เห็นว่าตัวละครพระรามเป็นบุคคลที่มากไปด้วย “ความสามารถ” ซึ่งการประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญดังกล่าว มีผลให้ตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 อยู่ในสถานะของบุคคลที่สมควร “ได้รับเกียรติ” ด้วยการ “ยกย่อง” “สรรเสริญ” และ “เคารพบูชา” ซึ่งการประกอบสร้างให้ตัวละครพระรามมีคุณลักษณะสำคัญดังกล่าว มีความสอดคล้องกับชื่อเรื่อง คือ “รามเกียรติ์” ที่มีความหมายว่า เกียรติแห่งรามหรือเกียรติของพระราม ขณะเดียวกันการประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญดังกล่าวยังสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการประพันธ์คือ เพื่อเฉลิมพระเกียรติบูรพกษัตริย์ซึ่งเปรียบได้กับ “นารายณ์วตาร” ตามหลักความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ด้วยเช่นกัน

2. นัยยะแอบแฝงการประกอบสร้างตัวละครพระราม

นอกจากการประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่า ตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ยังมีนัยยะแอบแฝงที่สำคัญ โดยเฉพาะนัยยะสำคัญทางการเมือง กล่าวคือ หากพิจารณาย้อนไปถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ก็จะทราบว่า ภายหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ.2310 แล้วก็ได้มีกลุ่มคนไทยจำนวนหนึ่ง โดยการนำของพระเจ้ากรุงธนบุรี ทำการขับไล่พม่าให้ออกไปจากกรุงศรีอยุธยา ขณะเดียวกันก็ก่อตั้ง

ราชธานีแห่งใหม่ขึ้นแทนที่กรุงศรีอยุธยา นั่นก็คือกรุงธนบุรี แต่หลังจากนั้นเพียง 14 ปี ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2325 นั่นคือ การเปลี่ยนศูนย์อำนาจใหม่ โดยผู้นำการเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้อยู่คือ สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ข้าราชการเชื้อสายขุนนางเก่าตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ ส่งผลให้เกิดเหตุการณ์สำคัญ คือ การสถาปนา “กรุงรัตนโกสินทร์” ให้เป็นราชธานีแห่งใหม่แทนที่ราชธานีเดิม คือ กรุงธนบุรี รวมไปถึง การสถาปนาพระราชวงศ์ใหม่ คือ “พระราชวงศ์จักรี” และที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ การปราบดาภิเษกสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกขึ้นเป็น “ปฐมกษัตริย์” แห่งพระราชวงศ์จักรี โดยทั้งหมดนี้คือ ความพยายามในการสร้างศูนย์อำนาจใหม่แทนที่ศูนย์อำนาจเดิมของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ

ทว่าสิ่งหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ ทรงให้ความสำคัญไม่น้อยกว่าการสถาปนาอำนาจของพระองค์ คือ การพยายามรักษาและสร้างความชอบธรรมในอำนาจที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด เหตุเพราะโลกของการเมืองเป็นโลกที่เต็มไปด้วยอันตราย ทั้งนี้ เพราะการเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ (power) อีกทั้งวิถีความเป็นไปของอำนาจนั้นยังหาความแน่นอนไม่ได้ จากเหตุผลดังกล่าวจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ จะต้องหาวิธีการรักษาอำนาจทางการเมืองของพระองค์ไว้ให้มั่นคงที่สุด ซึ่งวิธีการที่พระองค์ทรงเลือกใช้ คือ การประกอบสร้างความเป็นราชสำนักอยุธยาไว้ในราชสำนักรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แบบแผนความเชื่อตลอดจนพิธีกรรมปฏิบัติที่เป็นหัวใจสำคัญในการรับรองสถานะการเป็น “พระมหากษัตริย์” อย่างพระราชพิธี “บรมราชาภิเษก” ตามอย่างพิธีพราหมณ์ ซึ่งพระราชพิธีดังกล่าวนอกจากจะมีผลให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ เปลี่ยนสถานะจากสามัญชนมาเป็นกษัตริย์แล้ว ยังมีผลให้พระองค์มีสถานะเป็น “สมมุติเทพ” หรือ “นารายณ์วตาร” ด้วยเช่นกันดังปรากฏหลักฐานว่า ทรงโปรดให้จัดพระราชพิธีบรมราชาภิเษกถึง 2 ครั้ง โดยครั้งแรกในปี พ.ศ. 2325 และครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2328 สำหรับเหตุผลสำคัญที่ทรงจัดให้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกถึง 2 ครั้งนั้น สืบเนื่องมาจากในปี พ.ศ. 2325 ซึ่งเป็นปีที่สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์และพระราชวงศ์จักรียังขาดความพร้อมในหลายด้าน ทั้งสถานที่ ผู้มีความรู้ตลอดจนถึงสิ่งของเครื่องใช้สำคัญในพระราชพิธี ดังนั้น พระราชพิธีบรมราชาภิเษกในครั้งแรก จึงเป็นเพียงพระราชพิธีที่จัดขึ้นเฉพาะกิจ หรือจัดขึ้นอย่างย่อเพื่อแสดงให้เห็นถึงการเริ่มต้นสถานะของการเป็นพระมหากษัตริย์และยืนยันถึงความมั่นคงในพระราชอำนาจของพระองค์เท่านั้น

ส่วนพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2328 นั้นโปรดให้มีการเตรียมความพร้อมในทุกด้าน ทั้งสถานที่ สิ่งของเครื่องใช้ในพระราชพิธี รวมถึง มีการประชุมผู้รู้ตั้งปรากฏหลักฐานในหนังสือชุดประชุมพระราชพงศาวดารว่า ในปี พ.ศ.2326 โปรด ฯ ให้ข้าราชการผู้รู้ครั้งกรุงเก่า ช่วยกันตรวจสอบตำราว่าด้วยการราชาภิเษกในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอู่ทองพระ ณะนั้น พระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 จึงเป็นพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเต็มตามแบบอย่าง “โบราณขัตติยะราชประเพณี” ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ขณะเดียวกัน พระราชพิธีบรมราชาภิเษกในครั้งที่ 2 ก็ยังถือเป็นหัวใจสำคัญในการรับรองสถานะ “นารายณ์วตาร” โดยสมบูรณ์ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ ทรงจัดให้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกถึง 2 ครั้งนั้นคือ นัยยะสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับสถานะของการเป็นกษัตริย์ตามแนวคิดทางศาสนาพราหมณ์เป็นอย่างมาก ขณะเดียวกัน ก็สะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดเรื่องพระมหากษัตริย์ คือ พระนารายณ์วตารนั้น มีความสำคัญต่อระบบคิดของชนชั้นปกครองของไทยเป็นอย่างมาก ในประเด็นนี้ เสาวนิตย์ จุลวงศ์ (2536) ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า บริบททางสังคมแรกเริ่มของกรุงรัตนโกสินทร์ ยังมีความอ่อนไหวและเปราะบางทางอำนาจ ฉะนั้น การพยายามสร้างฐานอำนาจให้มั่นคงที่สุดจึงเป็นสิ่งสำคัญเร่งด่วนที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ จะดำเนินการ โดยวิธีการที่ทรงเลือกใช้ก็คือการดำเนินตามแบบอย่างจารีตประเพณีการปกครองสมัยอยุธยา

แน่นอนว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ ทรงโดดเด่นในสถานะของ “นารายณ์วตาร” ก็คือ “พระราม” ซึ่งเป็นตัวละครเอกในรามายณะและวรรณกรรมพระรามอีกหลากหลายเรื่อง รวมไปถึง รามเกียรติ์อีกหลากหลายฉบับ โดยเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จากเหตุผลดังกล่าว จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ จะต้องประกอบสร้างตัวละครพระรามให้สามารถตอบสนองความต้องการของพระองค์ให้ได้มากที่สุด โดยเฉพาะการให้ตัวละครพระรามสามารถเป็นภาพแทนของแนวคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองของพระองค์ ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ ทรงพยายามเน้นย้ำให้ผู้ที่เสพรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ได้เห็นและรับรู้ว่าตัวละครพระราม คือ บุคคลที่เพียบพร้อมไปคุณวิเศษตั้งแต่การเป็นบุคคลที่ “ดี” ทั้ง “ใจ” และ “กาย” ซึ่งคุณลักษณะสำคัญดังกล่าวได้ถูกนำเสนอผ่านเนื้อหาตัวบทที่ได้รับการดัดแปลงจากวรรณกรรมศักดิ์สิทธิ์ในศาสนา

พราหมณ์ ให้กลายเป็นบทละครที่เต็มไปด้วยอรรถรสทั้ง บูล้างผลาญ ลึนระทึก แฟนตาซี ผจญภัย ดราม่า ปรัชญาชีวิต รวมถึงอารมณ์ขัน โดยเนื้อหาตัวบทดังกล่าว คือ ส่วนสำคัญที่ทำให้ตัวละครพระรามเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายและได้รับการจดจำอย่างรวดเร็วในหมู่คนไทย

ขณะเดียวกัน สิ่งสำคัญที่ปรากฏควบคู่ไปกับการเป็นที่รู้จักและเผยแพร่เกียรติคุณของพระราม คือ การส่งเสริมภาพลักษณ์ (Image) ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ ไปในเวลาเดียวกัน เหตุผลเพราะภายหลังจากทรงผ่านพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 แล้วก็เท่ากันว่า พระองค์ทรงมีสถานะเป็น “นารายณ์วตาร” อย่างถูกต้องสมบูรณ์ ดังความในรายตอนต้นเรื่องว่า “...สมเด็จพระบรมธรรมฤกราช พระบาทดำรง ทรงพิภพลุ่มล่าง พ่างพระนารายณ์ ผายแผ่นพื้นลิมาออกกว้าง สร้างสรรค์สิ่งมิ่งเมือง เรื่องรัตนจิตร มีพระกมลอิษฏารมณ์ อุดมด้วยพระญาณพันลึก ศรีทาทาธิกำเพ็ญ ปองเป็นพระสรรเพชญ์เมตต์จมีจรรย์ะจำราญผลาญสงสารจักร ทักด้ามข้ามโสมโยคเกษม เปรมโปรดสรรณโยชน์นิกรเกื้อ...” ซึ่งเนื้อความข้างต้นแปลความได้ว่าพระมหากษัตริย์ คือ พระนารายณ์ที่อวตารลงมาเพื่อสร้างความเจริญรุ่งเรืองและร่มเย็นไพบุลย์ให้แก่ผืนแผ่นดิน ซึ่งจากข้อความข้างต้นถือเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า สถานะของการเป็นนารายณ์วตาร คือ ปัจจัยสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ซึ่งก็หมายรวมถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ ทรงเป็นผู้ที่เปี่ยมไปด้วยบุญญาธิการหรือบุญญาบารมี รวมไปถึง แสนยานุภาพเหนือกว่าผู้ใดในแผ่นดิน โดยปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นถือเป็นการเริ่มต้นของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ ในสถานะของ “พระมหากษัตริย์” กับ “ผู้คนในสังคม”

นอกจากจะถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจทางการเมืองตลอดจนสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่า คุณลักษณะสำคัญของตัวละครพระรามที่ถูกประกอบสร้างขึ้น ยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมทางสังคม (Social Behavior) และ เครื่องมือในการขับเคลื่อนสังคม (Social Movement) ในรูปแบบบุคคลในอุดมคติ (Ideal Person) ตามแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ ไปในเวลาเดียวกัน เกี่ยวกับประเด็นนี้ สุรพงษ์ โสธนะเสถียร (2526) ได้อธิบายไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ ทรงพยายามสร้างบรรทัดฐานในการปฏิบัติตนของผู้คนในสังคมตามแนวคิดของพระองค์ด้วยวิธีการ คือ ให้ผู้คนในสังคมได้รับรู้และสัมผัสได้ถึงแนวทางการปฏิบัติตนของตัวละครพระราม และยึดถือตัวละครพระรามเป็นบุคคลในอุดมคติของตน โดยผู้วิจัยพบว่า คุณลักษณะสำคัญของบุคคลในอุดมคติที่ปรากฏในตัวละครพระรามนั้น มีความสอดคล้องกับหลักธรรมในพุทธศาสนา 4 ประการ คือ

1. ความกตัญญู ซึ่งเป็นคุณธรรมเบื้องต้นที่บุคคลควรยึดถือปฏิบัติ
 2. สังคหัตถ์ 4 ประกอบไปด้วย ทาน การให้ ปิยวาจา การมีวาจาเป็นที่รัก
 อัตถจริยา การประพฤติตนที่เป็นประโยชน์ และสมานัตตา การปฏิบัติตนให้เสมอต้นเสมอปลาย

3. จักรวรรดิวัตร 12 คือ ธรรมอันเป็นพระราชจริยานุวัตรสำหรับพระมหากษัตริย์ประกอบด้วยข้อปฏิบัติ 12 ประการคือ *อนโตชนสุมี พลกายสุมี* อนุเคราะห์คนทั้งภายในและภายนอกราชสำนัก *ชตติเยสุ* ผูกไมตรีกับประเทศอื่น *อนุนยเตสุ* อนุเคราะห์พระราชวงศ์ *พราหมณคหบดีเกสุ* เกื้อกูลพราหมณ์คหบดีและคฤหบดีชน *เนคมชานปะเทสุ* อนุเคราะห์ประชาชนในชนบท *สมณพราหมณสุ* อนุเคราะห์สมณพราหมณ์ผู้มีศีล *มิกปะกขีสุ* รักษาฝูงสัตว์ทั้งหลายมิให้สูญพันธุ์ *อธมมการปฏิบัติ* ห้ามชนทั้งหลายมิให้ประพฤติผิดธรรม *อธนานัน* ธนานุประทาน เลี้ยงดูคนจนเพื่อมิให้ประกอบกรทุจริต *สมณพราหมณอุปสงกมิตวา* ปลูกหาบุญ *เข้าไถ่สมณพราหมณ์* เพื่อศึกษาบุญและบาป *อธมมราคสุ* *ปทานัน* ห้ามจิตมิให้ต้องการไปในที่ที่พระมหากษัตริย์ไม่ควรเสด็จ *วิสมโลกสุ* *ปทานัน* ระวังความโลภมิให้ปรารถนาในลาภที่พระมหากษัตริย์ไม่ควรจะได้

4. ทศพิธราชธรรม ประกอบไปด้วยจริยวัตร 10 ประการที่พระมหากษัตริย์ควรยึดถือปฏิบัติประกอบไปด้วย *ทานัน* ทาน *ศีลัน* ศีล *ปริจาคัน* บริจาค *อาชชว* ความซื่อตรง *มัททว* ความอ่อนโยน *ตป* ความเพียร *อุกโกธ* ความไม่โกรธ *อวิหิงสา* ความไม่เบียดเบียน *ขันติ* ความอดทน และ *อวิโรธน* ความเที่ยงธรรม

จากรายละเอียดที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๑ ได้ทรงสอดแทรกหัวข้อธรรมะในพุทธศาสนาไว้ในคุณลักษณะสำคัญของตัวละครพระรามได้อย่างแนบเนียน โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๑ ทรงมุ่งหวังที่จะให้ธรรมะทั้งสี่หัวข้อ เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนของสมาชิกในสังคม ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ ขุนนาง ตลอดจนถึงบุคคลทั่วไป ด้วยทรงคาดหวังว่า เมื่อสมาชิกในสังคมประพฤติปฏิบัติตนตามอย่างตัวละครพระราม ก็จะทำให้สังคมไทยดำเนินไปสู่การเป็นสังคมในอุดมคติตามแนวคิดและอุดมการณ์ที่พระองค์ได้ทรงวางไว้อย่างสมบูรณ์

นอกจากนี้ การประกอบสร้างเนื้อหาตัวบทให้รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มีลักษณะเป็นกลอนบทละครที่เต็มไปด้วยอรรถรส ก็ยังทำให้วรรณกรรมเรื่องดังกล่าวแพร่หลาย รวมถึง ได้รับการจดจำได้อย่างรวดเร็ว มีผลให้แนวคิดสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า

จุฬาโลก ๆ ต้องการนำเสนอและ ปลุกฝังสามารถเข้าถึงและเป็นที่ยึดจำในหมู่ผู้รับสารได้อย่างรวดเร็วและแนบเนียน และที่สำคัญที่สุด คือ ทำให้แนวคิดเรื่องพระมหากษัตริย์ คือ “ราม” หรือ “พระราม” กลายเป็นที่ยึดจำมาจนถึงสมัยปัจจุบัน ซึ่งในประเด็นนี้ พรธณี กัมมสุทธิ (2544, 342) ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า การที่คนไทยเชื่อถือว่พระมหากษัตริย์คือผู้นำที่ยิ่งใหญ่มาก ด้วยบุญญาธิการนั้น เป็นผลมาจากการรับรู้เรื่องราวของรามเกียรติ์เป็นสำคัญ โดยการที่พระมหากษัตริย์มีสถานะเป็นผู้ยิ่งใหญ่และมากด้วยบุญญาธิการนี้ คือ สิ่งสำคัญที่สร้างความชอบธรรมในอำนาจและการปกครองให้กับผู้ที่ดำรงอยู่ในสถานะของกษัตริย์ในขณะนั้น

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่านอกจากวัตถุประสงค์ในการสรรเสริญพระเกียรติคุณของบูรพกษัตริย์ จนถึงเพื่อใช้เป็นวรรณกรรมสำหรับร้องเล่นตามทีระบู่ไว้ในเนื้อหาตัวบทแล้ว การประกอบสร้างตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ยังมีมิติที่หลากหลาย โดยเฉพาะมิติทางการเมืองและสังคม มีผลให้ตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มีสถานะเป็นเครื่องมือให้แก่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๆ ในการสร้างอำนาจและสิทธิธรรมทางการเมืองให้แก่พระองค์และพระราชวงศ์จักรีอย่างสมบูรณ์

สรุปผลการวิจัยและการอภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาการประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญและนัยยะแอบแฝงการประกอบสร้างตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ผู้วิจัยพบว่า คุณลักษณะสำคัญที่ปรากฏในตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เกิดจากการประกอบสร้างบุคลิกภาพของตัวละครพระรามสองส่วน คือ การประกอบสร้างบุคลิกภาพภายใน และการประกอบสร้างบุคลิกภาพภายนอก โดยการประกอบสร้างบุคลิกภาพทั้งสองส่วนได้ทำให้ตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มีภาพลักษณ์ในทางบวก และมีคุณลักษณะสำคัญที่โดดเด่นเฉพาะตัว คือ เป็นบุคคลที่ “ดี” และ “เพียบพร้อม” ในทุกด้าน คือ เป็นคนที่ดีทั้ง “ใจ” และ “กาย” ไม่ว่าจะดำรงตนอยู่ในสถานะใดก็ตาม ขณะเดียวกัน ก็เป็นบุคคลที่มากด้วย “ความสามารถ” ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พรธณี กัมมสุทธิ (2544) เรื่อง บทบาทความเป็นผู้นำของพระรามในรามเกียรติ์ โดยผลการศึกษา พบว่า ตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ถูกประกอบสร้างขึ้นมาให้อยู่ในสถานะของมหาบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ที่เพียบพร้อมไปด้วยความดีและความสามารถ

ขณะเดียวกัน จากการศึกษา พบว่า นอกจากคุณลักษณะสำคัญที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาตัวบทแล้ว ตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ยังถูกประกอบสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจและความชอบธรรมทางการเมือง ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่แนวคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๑ โดยตัวละครพระรามได้ถูกกำหนดให้อยู่ในสถานะของบุคคลในอุดมคติ (Ideal Person) ซึ่งผลการศึกษาข้างต้น สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ สุรพงษ์ โสธนะเสถียร (2526) เรื่อง รามเกียรติ์ : การแปลความหมายทางการเมือง ผลงานวิจัยของ เสาวนิตย์ จุลวงศ์ (2536) เรื่อง โครงสร้างของสังคมในรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 และผลงานวิจัยของ สุทัศน์ ศรีดาเดช (2540) เรื่อง ภาวะผู้นำของพระรามจากรามเกียรติ์ และผลงานวิจัยของ พรพนี กัมมสุทธิ เรื่อง บทบาทความเป็นผู้นำของพระรามในรามเกียรติ์ โดยผลการศึกษาในงานวิจัยทั้งสี่เรื่อง สามารถสรุปไปในแนวทางเดียวกันได้ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๑ ได้ใช้ตัวละครพระรามเป็นเครื่องมือในการออกแบบสังคมและผู้คนในสังคมให้เป็นไปตามความคิดและความมุ่งหวังของพระองค์ ส่วนเนื้อหา ตัวบทในแต่ละตอนนั้น เปรียบเสมือนกระบอกเสียงในการสื่อสารสิ่งต่าง ๆ ที่ผู้ประพันธ์เล็งเห็นว่ามี ความสำคัญต่อความสุขของผู้คนและต่อความมั่นคงของชาติในเวลานั้น ขณะเดียวกันตัวละครพระรามและเนื้อหาตัวบทของรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ก็ยังสะท้อนภาพลักษณ์และแนวทางการปฏิบัติตนของผู้ปกครองบ้านเมือง นอกจากนี้ ผู้ประพันธ์ยังได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับการศาสนา การศาล และการป้องกันบ้านเมืองไว้ในเนื้อหาตัวบทด้วย ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าการประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญตลอดจนนัยยะแอบแฝงที่ปรากฏในตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 คือ หัวใจสำคัญอย่างหนึ่งในการประกอบสร้างรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ขณะเดียวกัน ก็ถือได้ว่าคุณลักษณะสำคัญและนัยยะแอบแฝงที่ปรากฏในตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 คือ พลวัตอย่างหนึ่งของตัวละครพระรามรวมถึงวรรณกรรมพระรามที่เดินทางเข้ามาสู่สังคมไทย โดยตัวละครพระรามและพระรามที่เดินทางเข้ามานั้น ได้ถูกปรับเปลี่ยนสถานะจากการเป็นเพียง “วรรณกรรมศักดิ์” ในศาสนาพราหมณ์ให้กลายมาเป็น “วรรณกรรมรับใช้อุดมการณ์” และ “และวรรณกรรมรับใช้การเมือง” ของผู้นำในสังคมไทยได้อย่างแนบเนียน

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่องนี้ ได้องค์ความรู้ คือ

1. คุณลักษณะสำคัญของตัวละครพระรามเกิดจากการประกอบสร้างบุคลิกภาพสองส่วน คือ บุคลิกภาพภายในและบุคลิกภาพภายนอก มีผลให้ตัวละครพระรามมีคุณลักษณะสำคัญ คือ เป็นบุคคลที่มีจิตใจและความประพฤติดี ขณะเดียวกัน ก็เป็นผู้ที่มากด้วยความสามารถ

2. นัยยะแอบแฝงการประกอบสร้างตัวละครพระรามจากการศึกษา พบว่าคุณลักษณะสำคัญของตัวละครพระรามที่ปรากฏ มีความเชื่อมโยงกับอุดมการณ์และแนวคิดทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1) ควรมีการส่งเสริมให้ใช้แนวคิดนี้ศึกษาตัวละครเอกในวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ อาทิ อิเหนา ขุนช้างขุนแผน พระอภัยมณี ผู้ชนะสิบทิศ เป็นต้น

2) สามารถนำกลวิธีการประกอบสร้างและคุณลักษณะสำคัญของตัวละครพระรามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ไปประยุกต์ใช้ในการประกอบสร้างตัวละครเอกในนวนิยายแนวจินตนิมมหรืออื่น ๆ โดยให้ตัวละครเอกมีคุณลักษณะสำคัญตามค่านิยมทางวัฒนธรรมนั้น ๆ

3) ควรมีการนำเสนอคุณลักษณะสำคัญของตัวละครพระรามในเชิงประจักษ์ อาทิ การนำเสนอเพิ่มเติมในบทเรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้เห็น เรียนรู้ และตระหนัก เพื่อนำไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาการประกอบสร้างคุณลักษณะสำคัญและนัยยะแอบแฝงการประกอบสร้างตัวละครพระรามในวรรณกรรมพระรามเรื่องต่าง ๆ ที่ปรากฏในกลุ่มชาติพันธุ์ไทและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

รายการอ้างอิง

- กุสุมา รัชชมนี และคณะ. (2555). มหากาพย์รามายณะของวาลมิกิฉบับภาษาไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พรณี กัมมสุทธิ. (2544). *บทบาทความเป็นผู้นำของพระรามในรามเกียรติ์* (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยรามคำแหง. กรุงเทพฯ.
- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. (2540) *บทละครรามเกียรติ์ 4 เล่ม*. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาการ.
- สุทัศน์ ศรีตาเดช. (2540). *ภาวะของผู้นำจากรามเกียรติ์* (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา). มหาวิทยาลัยนเรศวร. พิษณุโลก.
- สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. (2526). *วิเคราะห์รามเกียรติ์การแปลความหมายทางการเมือง* (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการเมืองการปกครอง). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- เสาวนิตย์ จุลวงศ์. (2536). *โครงสร้างของสังคมในรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1* (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย). มหาวิทยาลัยศิลปากร. นครปฐม.